

J. Hertzsprung 1897

Fig. 1. Vordingborg Slotskirke. Udgravningen 1897, set fra Gaasetaarnet.

VORDINGBORG. FORSVUNDNE KIRKER

S. ANDREAS KIRKETOMT PAA BORGEN

1324 kronedes Kong Kristoffer 2. og hans Søn Erik af Ærkebisp Esger Juel i Vordingborg Kirke¹, hvilket rimeligvis maa forstaaes som Slotskirken. Om Valdemar Atterdags og Pavens Breve fra 1360'erne er talt S. 165. Efter at være død paa Gurre 24. Okt. 1375 blev Kong Valdemar begravet i Kapellet paa Vordingborg; 1377 gav Paven Kong Oluf og hans Moder, Dronning Margrete Tilladelse til at flytte hendes Forældres Lig til Sorø, Moderens fra Esrom, Faderens fra »capella in castro V.«, hvor Gudstjenesten paa Grund af Tidernes Ondskab var aftagende². At Værnehelgenen ialfald i 1400'erne var *S. Andreas*, fremgaar af Ærkebispens af Nidaros Breve af 1434; samtidigt med den højtidelige Handling i Bykirken blev der opslaaet en Bekendtgørelse om Bispevalget paa Dørene til *S. Andreas' Kirke paa Borgen* (ecclesia *S. Andreae castri V.*)³. *S. Andreas' Kirke* paa vort Slot V. nævnes ogsaa i et Kongebrev 1516 i Anledning af, at den ikke kunde betale en hos Københavnerguldsmeden Cuntze bestilt Monstrans, som den derfor maatte pantsætte til Kippinge Kirke paa Falster⁴.

Snart efter Reformationen maa man have ophørt at holde Gudstjeneste i Kirken (sml. S. 182, Lensmandsstolen fra 1594 i Bykirken), og Bygningen blev derefter brugt til verdslige Øjemed; 1614—15 blev saaledes en Skorsten opmuret i det nye Rustkammer i Kirken⁵. 1710 tjente Bygningen som Bolig for Husfogeden⁶, men 1717 var Husfogedens Hus ganske forfaldent og »Overdelen af et Stykke indfalden«, og 1718 byggedes der Bytterbarakker af de nedbrudte Materialer⁷.

Kirketomten, hvis omtrentlige Beliggenhed, tæt ved Foden af Gaasetaarnet paa Slotsbankens nordre Del, vises paa Resens Fugleperspektiv fra 1670'erne⁸,

blev genfundet og undersøgt ved Nationalmuseets Udgravninger 1894—1900, hvortil senere har sluttet sig en supplerende Undersøgelse 1923. Af egentlig Murværk er næsten intet levnet; med faa Undtagelser har man kun fundet Bygningens raa Kampestenssyld, men Grundplanen og Hovedtrækkene af Kirkens Arkitekturhistorie er dog klarlagte. Selve Murresterne er efter Udgravningerne atter tildækkede og Beliggenheden markeret i Grønsværen.

Slotskapellet, der i Størrelse noget overgik en almindelig Landsbykirke, har været en *romansk Murstensbygning* fra Slutningen af 1100'erne, med Apsis, Kor og Skib. Korets Nordmur har bevaret en Rest af den syv Skifter høje Munkestenssokkel, med ret rige Formstensprofiler: Skraakant, Rundstav og øverst Hulstav (Fig. 3), Stenene har delvis været riffelhugne. I Skibet er Vestmurens Fundament sværere end Langmurenes, hvis Vestender dog kun var mangelfuldt bevarede. Nær Vestenden staar der midt i Rummet Halvparten af et cirkelrunt Fundament, og svarende hertil er der ved Sydmuren bevaret et Vægpilefundament. Sikkert med Rette har J. B. Løffler formodet, at Borgkirken fra første Færd har haft et Vesttaarn, beslægtet med Fjennes-

Fig. 2. Vordingborg Slotskirke. Søjlefod af Granit.

K. Uldall 1924 levlilles. Fundamentets Maal svarer til en rund *Søjlefod* af Granit (Fig. 2), som tidligere henstod ved Bykirkens

Taarn, men i de seneste Aar er flyttet til Vordingborg Museum paa Slotsbanken, og denne runde, kubeformede Sten er ornamenteret med Reliefpalmetter, der ganske ligner Søjlebaserne i Fjenneslev og maa antages at være gjort af samme Stenhugger, som har arbejdet for Hvideslægten. Ogsaa i Dimensionerne er der Overensstemmelse; Vordingborg-Basen svarer til en Søjlediameter paa 60—70 cm, ganske som Fjenneslevsøjlerne. Alt dette tyder paa, at Borgkirkens Vestende har baaret et kort, bredt Vesttaarn, men afvigende fra Fjenneslevlille har der kun været een Søjle og to Arkader. Om Taarnets Top har været tvillingdelt, er usikkert, omend en Sammenligning med Stege gør det ret sandsynligt.

I Koret har der været Gulv af Munkesten, lagt i Zigzagmønster, medens der i Skibet fandtes Rester af et Flisegulv, lagt af uglaserede Fliser (o. 13 × 13 cm). Intet af disse Gulve tør dog antages at være oprindelige.

Ændringer og Tilbygninger. Paa et ret tidligt Tidspunkt maa Taarnanlægget være forsvundet, idet der i Jorden under den bortbrudte Del af Pillefundamentet er fundet en Grav med en Mønt fra Kristoffer 1. (1252—59).

Et andet, firkantet Pillefundament østligt i Skibet viser, at dette har været tvedelt, og det østre Fundaments Placering kunde tyde paa, at der efter Fjernelsen af det oprindelige Taarn har været 2×3 lige store *Hvælvinger*; omend Fundamentet til en hertil svarende vestre Pille ikke er fundet, var der just paa dette Sted i Kirken paafaldende faa Grave. Ogsaa Koret maa være undergaaet store Forandringer. Apsidens Grundsten fandtes kun bevarede under Krumningens søndre Del, idet de halvrunde Mure er blevne ned-

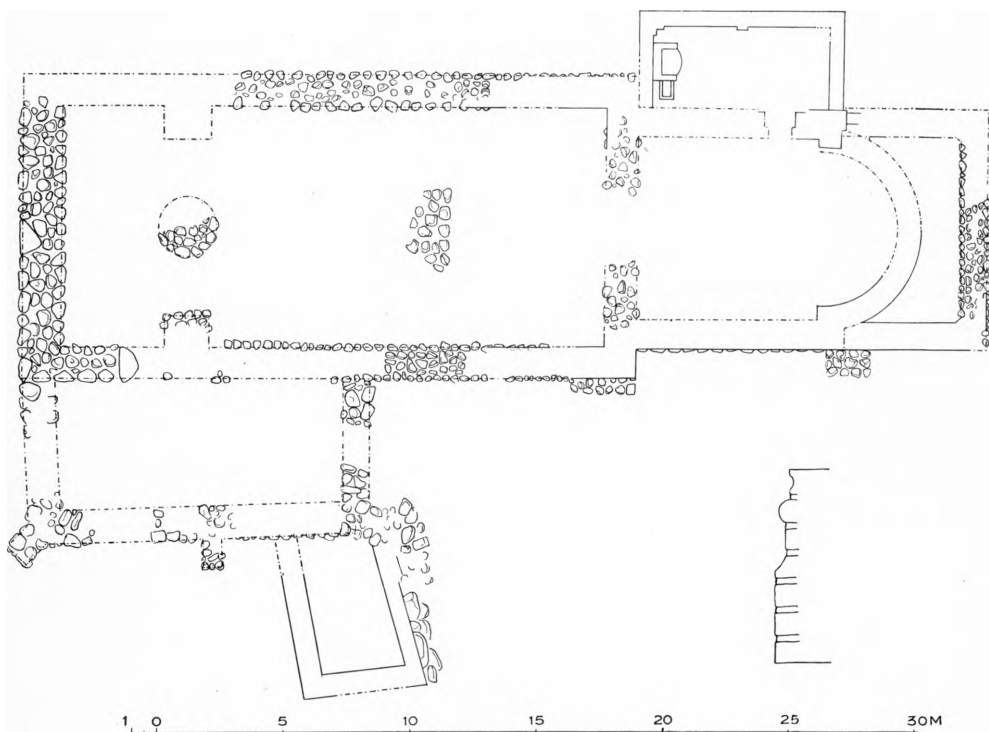

Fig. 3. Vordingborg Slotskirke. Plan, 1:300, af Fundamenter. Efter Opmaalinger af J. B. Løffler og Otto Smith (Aage Roussell). Sokkelprofilen er gengivet i 1:10.

brudte og erstattede med en retvinklet *Korforlængelse*. Ved Korets Nordside var rejst et lille *Sakristi* med spinkle Mure, som maa have været overdækket af to *Hvælvingsfag*; dets Gulv var lagt som Korets. Underbygningen til Skorstenen ved Vestvæggen er langt yngre end Ydermurene og omtales saasent som 1710.

I Lensregnskabet 1614 nævnes en Blyrende mellem begge Tage over Kirken, og Resens Fugleperspektiv synes at vise Kirken med *Tvillinggavl* mod Vest. Ved Gravningen 1923 konstateredes det da ogsaa, at der til Skibet har været føjet et hidtil ukendt *Sydkapel*, hvis *Vestgavl* har flugtet med Kirkens. Heller ikke af denne Tilbygning er der levnet mere end *Syldstenene*, som ikke blev fuldstændigt afdækkede; det saas dog, at der paa Sydsiden har været tre *Støtte-*

pillen, og at det indre har været delt i to Hvælvfag. Ved Sydkapellets Sydøsthjørne fandtes endvidere Rester af en lille, endnu yngre *Tilbygning*, som over Sylden har bevaret enkelte Skifter af Munkestensmure i ret uregelmæssig Skiftegang, og hvori der i senere Tider er indrettet en Kælder med undermurede Vægge af Munkestensbrokker; der synes at have været Nedgang fra Nord. Denne Tilbygnings Bestemmelse er usikker; Resens fejlfulde Billede anbringer Gaasetaarnet omtrent paa dens Plads og et mindre Taarn, »Gammel Klokketaarn«, i Ringmuren paa Gaasetaarnets Sted, og det er muligt, at Tegneren har forbyttet to Taarne, men de bevarede Fundamenter er skæve og saa spinkle, at de højst kan have baaret en meget lille og let Taarnbygning.

Fig. 4. Vordingborg Slotskirke. Aftryk af Signeter, fra 1300'erne, fundne i Grave.

I Sakristiets Nordøsthjørne er indmuret en trapezformet Granitsten, $128 \times 62,5$ — $53,5$ cm, der sikkert er en romansk *Gravsten*.

Ved Udgravningen i 1890'erne undersøgtes talrige, ialt o. 80 middelalderlige *Grave* i Kirketomten⁹, hvoraf dog mere end Halvdelen var delvis ødelagte, da senere Gravlæggeser i Tidernes Løb har fortrængt de ældre, ikke mindst i Koret. I og ved Gravene, der alle er orienterede og ligger i ringe Dybde, kun o. 60 cm under Gulvet, fandtes henved 100 Mønter, de ældste fra Valdemar Sejr (1202—41), de yngste fra Erik af Pommern (1412—39); de er sikkert medgivne de døde som Rejsepenge, og omend mange fandtes spredte i Fylden, laa dog ikke faa i selve Gravene, særlig ved eller under Kranierne. Hovedmængden af Kisterne fremdroges i Skibets østlige Del, kun faa i Koret. Af 11 murede Gravkister af Munkesten fandtes 10 i Skibet, kun en enkelt i Koret, og ingen var helt uforstyrret; 4 af disse Gravkister har haft mer eller mindre buede Sider; de andre var rektangulære; kun en enkelt havde særskilt muret Udbygning til Hovedet. Omtrent 30 af Gravene synes at have haft Trækister, hvoraf dog kun Jærnnagler og Beslag var bevaret. I de fleste andre Tilfælde maa Gravlæggesen være sket uden Brug af Kiste. Et Par af de murede Grave er tidsfæstede ved Monter fra Valdemar Sejr, deriblandt een liggende under Skelettets Hoved i en Kiste, der kun havde bevaret den ene af sine

buede Langsider. Af Trækistegravene tidsbestemmes en enkelt (bag Alterets Plads) ved en Valdemar Sejr-Mønt; i en anden, der maa have ødelagt den sidstnævnte af de murede Grave, fandtes tre Erik Klipping-Mønter liggende ved Skelettets Laarben, i en tredje en Erik Menved-Mønt og et forrustet Slagsværd. En Del andre Grave, med eller uden Kister, indeholdt Mønter fra 1300'erne. Foruden Sværdet fandtes i Gravene kun enkelte Bæltespænder og Signeter. I en Murgrav laa, ved et rimeligvis senere gravlagt Skelet, et Signet med Omskriften »Sigillum Thorkilli Faaborg«; Tegnet er en halv Lilje og en Borg (Sammenstilling af Odenses og Faaborgs Byvaaben?). I en Grav, som havde ødelagt en Murkiste, fremdroges et Signet med Navnet Johannes Høke og som talende Mærke en Fugl (Høg).

Et tredje, spidsovalt Signet, der laa i løs Fyld, har Omskriften: »Sigillum Georgii Sacerdotis« og viser en Præst knælende under sin Navnehelgen, S. Jørgen. Alle 3 Signeter, der sikkert er blevne nedkastede i Kisterne under Gravlæggelsen, stammer fra 1300'erne (Fig. 4).

Ogsaa ved Gravningerne i Sydkapellet 1923 undersøgtes enkelte Grave, deriblandt een uden Kiste, som i Mod-sætning til alle de andre paa Tomten fundne indeholdt en Lerpotte med Trækul (til Røgelse), og et Par Gravlæg-gelser, med Mønter fra o. 1220 og o. 1250, der var delvis forstyrrede af Kapellets Fundament¹⁰.

Fundsagerne fra Tomten opbevares i Nationalmuseet.

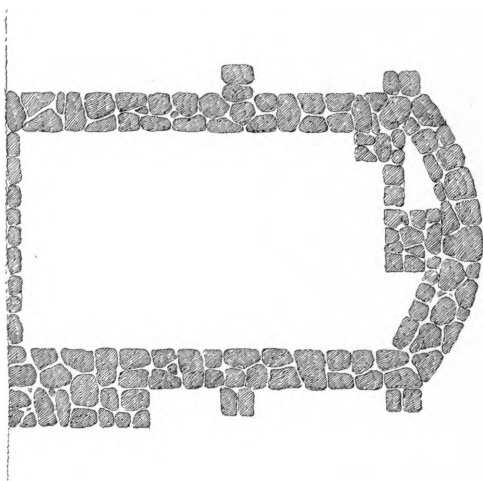

Fig. 5. Vordingborg. Helligaandshus. Plan, 1:300, maalt af J. Kornerup 1884.

HELLIGAANDSHUS

I det S. 166 citerede Dokument fra 1466 nævnes Forstanderen for »Helligaands-kloster« i Vordingborg og ædle Søkende sammesteds. I Virkeligheden var denne milde Stiftelse dog ikke et Kloster. Frederik 1. gav 1532 Mathis Kammersvend Livsbrev paa Helligaandsgaard, da »der var ingen Rente til uden nogle Vænger«, og samme Mand oplod 1572 Helliggejst Mark til Kronen¹¹.

Ruiner af Helliggejst Kirke angives paa Resens Bybillede at ligge vestligst i den daværende By, mellem Algade og Kirkeskoven. Paa »Kloster-nakke« tæt syd for Jernbanestationen og umiddelbart øst for Banelinien, paa en daværende Landinspektør Smith tilhørende Grund fandtes 1884 Funda-menter af Helligaandsgaarden. Kapellet (Fig. 5), hvis Vestende skjulte sig

under Banen, har været en sengotisk Langhusbygning, uden særligt Kor; Øst-endens svagt buede Fundament maa antages at have baaret en tre-sidet Polygon, beslægtet med Bykirkens Kor. Paa Langsiderne fandtes Spor efter Støttepiller. Kampestenssylden, der var 160—170 cm bred, har baaret Mure af Munkesten (o. $28 \times 13,5 \times 9$ cm). Midt for Østvæggen stod et Fundament til et Alterbord. Saavel indenfor Bygningen som udenfor dens Sydmur fandtes Skeletter, nedlagte uden Kiste. 23 Alen nord for Kapellet laa Syldsten til en mindre, lettere Bygning, ligeledes i Længderetning Øst-Vest og løbende ind under Jernbanen.

S. JØRGENS GAARD

1516 overdrog Kristian 2. til Hans Skriver, Borger i Vordingborg, paa Livstid S. Jørgens Hospital og Gaard »med saa Skel, at han skal Kirken og Gaarden holde ved Magt«¹². Resens Bybillede viser »Helliggejst eller S. Jørgens Gaard« liggende nordvest for Købstaden, omtrent ved nuværende Militær-sygehus, Kasernevej. Paa Pladsen er der fundet Bygningsrester og Kridt-kvadre med indsnittede Bomærker, men ingen sikre Levninger af Kapellet.

KILDER OG HENVISNINGER

Borgkirken. Udgravningsberetninger af J. B. Løffler 1897 og Kai Uldall 1923 (NM). — J. R. Løffler i AfO. 1906, 319—22. — Referat, efter Foredrag i Oldskriftselskabet af Ivar Hertzsprung, i Berlingske Tidende 13. Dec. 1900. — Nationalmuseets 2. Afd. Virksomhed. 1908. S. 126 f.

¹ S. R. D. VI, 629. ² KhS. 2. R. V, 866. ³ Diplomatarium Norvegicum I. Nr. 746. ⁴ KhS. 4. R. III, 483. ⁵ Lensregnsk. (RA). ⁶ Kommission af 13. Maj 1710 vedr. Vordingborg Amt. Bilag 26 (RA). ⁷ Rentekammerets Relations- og Resolutionsprotokol 1717. 1718. 1719 (RA). Sml. AfO. 1906, 321—22. ⁸ Gengivelse f. Eks. i Trap, 4. Udg. III, 316, 318. ⁹ Oversigtsplan over Kirketomtens Grave, udarbejdet af Ivar Hertzsprung og Fundbeskrivelser af samme (NM). ¹⁰ Sml. Uldalls Indberetning 1923.

Helligaandshus. Indberetning af J. Kornerup og Landinspektør Smith 1884 (NM). Kornerup i KhS. 5. R. II, 529. Klein: Vordingborg. S. 63. ¹¹ Frederiks l.s. Kancellireg. S. 317 og Kanc. Brevb. 1572, 4. Juli.

S. *Jørgens Gaard*. ¹² Suhms Saml. II, 1. Hft. S. 148.